

**Informaatio- ja kommunikaatioteknologian rooli sosiaalisen stigman
käsitteessä**

Jyväskylän yliopisto
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
Yhteiskuntapolitiikka
Mikko Pelkonen
Pro gradu -tutkielma
kevät 2011

Tiivistelmä

Mikko Pelkonen. Informaatio- ja kommunikaatioteknologian rooli sosiaalisen stigman käsitteessä. Pro gradu -tutkielma. Yhteiskuntapolitiikka. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Jyväskylän yliopisto. 23.5.2011. Sivumäärä: 106

Sosiaalinen stigma tarkoittaa merkkiä, josta muodostetun attribuution seurauksena henkilön sosiaalinen hyväksyttävyyys ja status laskee. Erving Goffmanin kuuluisaksi tekemää käsitettä on 1960-luvulta alkaen käytetty paljon etenkin sosiaalitieteissä. Myöhemmin eri teoreetikot, kuten Jones ym. ja Link & Phelan ovat muodostaneet käsitteestä omia tulkintoja, joissa korostetaan muun muassa stereotyyppien ja valta-asetelman osuutta ilmiössä.

Stigma-käsitteet asemoituvat yleensä symbolisen interaktionismin kenttään. Symbolisen interaktionismin teorioille on tyypillistä eräänlainen läsnäolon metafysiikka, jonka seurauksena ne eivät ota tarpeeksi kattavasti huomioon erilaisia viestintätapoja. Tarkastelen tässä tutkimuksessa kolmea merkittävää stigma-käsitettä erityisesti siitä näkökulmasta, miten ne soveltuvat teknologiavälitteisen kommunikaation analysoimiseen. Osoitan, että käsitteet eivät ota teknologiavälitteisten stigmojen mahdollisuutta huomioon lainkaan ja osa niistä on jopa määritelmiltään ristiriidassa stigmojen teknologiavälitteisyyden kanssa. Jokainen käsitteistä kantaa mukanaan prototyyppistä käsitystä viestintätilanteesta, jossa sosiaalinen informaatio välittyy ainoastaan fyysisesti läsnä olevassa (body-to-body) sosiaalisessa kanssakäymisessä.

Muodostan teoreettisen viitekehysten teknologiavälitteisestä stigmasta, jossa korostuu eri stigmaan vaikuttavat informaatio-osa-alueet. Tarkastelen edelleen miten informaation tallentumisessa, käsittelyssä ja välittymisessä tapahtuneet muutokset vaikuttavat stigma-ilmiössä. Analysoin teoriaohjaavan sisällönanalyysin keinoin tapauksia, joissa informaatio- ja kommunikaatioteknologialla (ICT) on ollut keskeinen osa stigma-prosessissa. Tätä tarkoitusta varten keräsin sanomalehtien online-palveluista uutisaineistoja hakupalveluilla ja aktiivisen uutisluennan avulla. Tarkastelin stigman muodostumisen kannalta oleellisten informaatio-osa-alueiden tallentumista, käsittelyä ja välittymistä ICT:n kontekstissa ja vertailin ilmiön toteutumista aikaan ennen sähköisten tietoverkkojen ja mobiilitekniikan yleistymistä. Analyysini perusteella arvioin edelleen kunkin kolmen tarkastelussa olleen perinteisen stigma-käsitteen käyttökelpoisuutta teknologiavälitteisten stigmojen analysoimisessa.

Avainsanat: stigma, symbolinen interaktionismi, ICT, CMC, leimautuminen, valta

Sisältö

1. JOHDANTO	- 6 -
2. STIGMA.....	- 10 -
2.1 Stigman etymologia.....	- 10 -
2.2 Goffmanin stigma-käsite	- 11 -
2.2.1 Virtuaalinen ja todellinen sosiaalinen identiteetti	- 12 -
2.2.2 Diskreditoitunut ja mahdollisesti diskreditoituva.....	- 13 -
2.2.3 Stigman kolme tyyppiä.....	- 13 -
2.2.4 Luokittelu normaaleihin ja stigmatisoituihin.....	- 13 -
2.2.5 Stigmatisoituneen suhtautuminen normaaleihin.....	- 14 -
2.2.6 Normaalien suhtautuminen stigmatisoituun	- 15 -
2.2.7 Vaikutukset stigmatisoidun lähipiiriin	- 16 -
2.2.8 Informaation kontrolli	- 16 -
2.2.9 Sosiaalinen informaatio.....	- 16 -
2.2.10 Näkyvyys.....	- 17 -
2.3 Jones ym.	- 18 -
2.3.1 Merkki stigma-attribuutin synonyymina	- 18 -
2.3.2 Stigman kuusi ulottuvuutta.....	- 19 -
2.3.3 Huumori	- 19 -
2.3.4 Anomalian laukaisema affekti.....	- 20 -
2.4 Link & Phelan – Stigma ja valta.....	- 21 -
2.4.1 Komponentti 1 – erojen tunnistaminen ja luokittelu	- 21 -
2.4.2 Komponentti 2 – havaittujen erojen assosiointi negatiivisiin attribuutteihin	- 22 -
2.4.3 Komponentti 3 – toiseuttaminen	- 22 -
2.4.4 Komponentti 4 – statuksen menettäminen ja syrjintä.....	- 23 -

2.4.5	Statuksen menettäminen syrjinnän lähteenä.....	- 24 -
2.4.6	Stigmatisoitu henkilö sosiaalipsykologisten prosessien tuottajana	- 25 -
2.4.7	Valta stigman edellytyksenä.....	- 25 -
2.5	Tutkimuskäsitteiden valinta ja suomenkieliset käännökset	- 26 -
2.6	Katsaus stigma-käsitettä käyttäviin tutkimuksiin	- 27 -
3.	ICT:N KEHITYS JA TEKNOLOGIAVÄLITTEISYYS STIGMA-KÄSITTEESSÄ.....	- 31 -
3.1	Sosiaalisen informaation teknologiavälitteisyyden kehitys	- 31 -
3.2	ICT:n nopea kehitys	- 32 -
3.3	Teknologiavälitteinen kommunikaatio perinteisissä stigma-käsitteissä.....	- 35 -
3.4	ICT:n käyttö ja CMC:n asema aikalaisyhteiskunnassa	- 38 -
3.4.1	Internetin yleistymisen ja osuus sosiaalisessa kanssakäymisessä	- 38 -
3.4.2	Mobiiliteknologian yleistymisen	- 39 -
3.5	Viestintäsystemi ja stigman muodostumiseen vaikuttava informaatio	- 40 -
3.5.1	Shannonin viestintäsystemi	- 41 -
3.5.2	Stigman muodostumiseen vaikuttavat informaatorakenteet.....	- 43 -
3.5.3	Informaation tallentuminen, käsittely ja välittyminen stigma-käsitteessä.....	- 46 -
4.	AINEISTO	- 49 -
4.1	Aineiston valinta	- 49 -
4.1.1	Internetin media-aineistojen uskottavuus	- 50 -
4.1.2	Internetin media-aineistoihin liittyvät tutkimuseettiset ongelmat	- 50 -
4.1.3	Uutisaineistojen tutkimuseettinen tarkastelu	- 52 -
4.1.4	Uutisaineistojen anonymisoinnin paradigma.....	- 53 -
4.2	Aineiston kerääminen.....	- 53 -

4.2.1	Aineiston hakukriteereistä.....	53 -
4.2.2	Haetun aineiston ajanjakso	54 -
4.3	Aineiston analyysimenetelmästä.....	55 -
5.	ANALYYSI: CMC JA STIGMA-INFORMAATIO	56 -
5.1	Stigman muodostumiseen vaikuttavan informaation tallentuminen.....	56 -
5.1.1	Vartijoiden väkivaltainen käytös videolle -tapaukset.....	56 -
5.1.2	Arkaluontoiset kuvat julkisuuteen: Google Street View -tapaus.....	57 -
5.1.3	Tallennusteknologia ja stigma-käsite	58 -
5.2	Stigman muodostumiseen vaikuttavan informaation käsittely.....	60 -
5.2.1	Informaatiosisältöjen muokkaaminen	60 -
5.2.2	Stigma-merkin luominen retusoimalla: muokatut pornokuvat -tapaus.....	61 -
5.2.3	Stigma-merkin luominen ja kätkeminen digitaalisesti	61 -
5.2.4	Ympäristöstä välittyvä informaatio: Lieksan vappuvideo -tapaus	63 -
5.2.5	Stigma-merkin kytkeminen identiteettiin: Wanted-tapaukset	66 -
5.2.6	Identiteettivarkaudet ja CMC-stigma: Vantaan kaupungin kotisivujen tapaus	68 -
5.2.7	Tietomurrot ja tietovuodot stigman muodostumisessa	69 -
5.3	Stigman muodostumiseen vaikuttavan informaation välittyminen.....	70 -
5.3.1	Digitointi ja informaation välittyminen ajassa: Michaelin tapaus.....	70 -
5.3.2	Stigman muodostumiseen vaikuttavan informaation spatiaalinen välittyminen	72 -
5.3.3	Valtasuhteet ajan ja paikan suhteen suljetuissa ja avoimissa verkostoissa.....	73 -
5.3.4	Opettaja Big Brother -ohjelmassa -tapaus.....	74 -
5.3.5	Huolimattomuus Internet-palveluiden käytössä: Badoo deittipalvelun tapaus.....	75 -
5.3.6	Informaation jakamiseen liittyvät riskit: Lovely Faces -tapaus.....	76 -
5.3.7	Anonymiteetti stigma-ilmiössä.....	77 -
5.4	Stigman muodostumiseen vaikuttavan informaation haettavuus.....	78 -

5.4.1 Hakurobotit ja sosiaalinen informaatio	- 78 -
5.4.2 Identiteetti-informaatiolla ja stigma-informaatiolla tehtävät haut	- 79 -
5.4.3 Internetin yhteisöjen verkko voima valjastettuna hakuagentiksi	- 80 -
5.4.4 Cat bin woman -tapaus	- 80 -
5.4.5 Hakukoneoptimointiin perustuvat maineenhallintapalvelut (SERM).....	- 81 -
6. JOHTOPÄÄTÖKSET	- 82 -
6.1 Analyysin yhteenveto	- 82 -
6.2 Informaation välittymisen haasteellinen hahmottaminen	- 83 -
6.3 Internetin hakuominaisuudet stigma-informaation lähteenä	- 85 -
6.4 Muutoksia stigma-tyyppien painopisteissä	- 86 -
6.5 Teknologiset kontrollointikeinot stigmatisoiduille subjekteille	- 87 -
6.6 Stigma ja valta.....	- 88 -
6.6.1 Stigma ja valta sosiaalisen kanssakäymisen tilanteissa	- 88 -
6.6.2 Stigma ja normalisoiva valta Foucault'laisittain	- 89 -
6.6.3 Stigma-ilmiö suhteessa kurivallan instituutioihin	- 90 -
6.6.4 Stigma ja diskurssien muokkaukseen liittyvä valta	- 91 -
6.7 Perinteiset stigma-käsitteet CMC:n kontekstissa.....	- 91 -
6.8 Stigma-ilmiön muutosten huomioiminen yhteiskuntapolitiikassa	- 93 -
6.8.1 Tasa-arvo pääsyssä informaatioisisältöihin	- 93 -
6.8.2 Yksityisyyden suojan merkitys	- 94 -
6.8.3 Uusien alkujen mahdollistaminen	- 94 -
6.9 Lopuksi	- 95 -
7. LÄHTEET.....	- 96 -

7.1 Sanomalehtiaineistot [online].....	- 101 -
7.2 WWW-dokumentit	- 105 -

1. Johdanto

Kello löi kaksi. Keskitalo istui epätoivoonsa jähmettyneenä, hänen päätään pakotti, hänellä ei ollut enää ainoatakaan selvää ajatusta.

– Kun pääsisi pois, kauas pois! ajatteli hän. Hän tunsu ettei tämä ollut ainoastaan perheen ja suvun, vaan koko paikkakunnan häpeä, josta kerrottaisiin kautta Hämeen. Ventovieraiden parissa sen sijaan se ei olisi mitään, ei kerrassaan mitään.

Silloin hänen sydämensä lakkasi lyömästä – hänen aivojensa läpi kulki äkillinen välähdys.

Hän nousi kuin huumeissaan ja syöksyi säilikön luo, jonka laatikosta hän sai käsiinsä pienen painetun vihkon.

Keskitalosta tuntui aivan kuin Jumalan johdatukselta, että hän mitään aavistamatta oli pannut talteen tuon vihkosen, joka muutamia päiviä takaperin oli tullut sanomalehden mukana.

Hän alkoi sitä selaillla kiihkeästi, kuumat veret kasvoillaan.

– Mitä sinulla siellä oikein on...? kysyi emäntä, kohoten istualleen.

– Odota vähän, puheli Keskitalo – Minä luulen että minulla nyt on jotain.

Ja hän taasen selaili. Piti sormia toisten lehtien väleissä, toisista etsi, tuijotti eteensä, raapi korvallistaan, ja yhä selaili.

Näin teki pitkän aikaa, emännän uteliaana odottaessa. Sitten hän veti kynnellä erääseen kohtaan vahvan merkin ja nousi.

– Nyt se on selvä! puhui hän nopeasti keventyneellä äänellä. – Kaikki selviytyy.

Me myymme Keskitalon ja muutamme kauas pois Hämeestä. (Linnankoski 1985, 40-41.)

Johannes Linnankoski käsittelee tässä 1900-luvun alkuun sijoittuvassa romaanissaan aviorikoksen ja petoksen leimaamaa syvää häpeän kokemusta maatilayhteisössä. Tytären avioton raskaus saa isän pelkäämään suvun maineen tahriutumista ja kyläyhteisön paheksuntaa niin paljon, että tilan väki joutuu aloittamaan uuden elämän toisella paikka-

kunnalla. Myös Ghyslain Raza -niminen, tavallinen, ja tässä tapauksessa todellinen 15-vuotias koulupoika, joutui selviytymään 4. marraskuuta 2002 alkaneiden tapahtumien seurauksena häpeän kokemuksista ja yhteisön paineesta. Raza kuvasi koulun studiossa – Séminaire St-Josephin yläasteella Quebecissä – itseään videolle, imitoiden Star Wars -elokuvan Darth Maul -hahmoa huitoen golfpallo-ongella sinne-tänne (Harmon 2003; Thanh Ha 2006). Toiset oppilaat löysivät videon sattumalta ja julkaisivat sen internetin P2P-verkossa. Video levisi Internetissä tehokkaasti ja jo viikossa sitä oli ladattu miljoona kertaa. Yksittäiset ihmiset ympäri maailmaa editoivat videosta uusia versioita lisäten siihen ääni- ja valotehosteita sekä tekstejä. Razasta levitetyn videon on arvioitu olevan internetin kaikkien aikojen katsotuin (Moore 2006). Ghyslain Razasta tuli siis julkisuudenhenkilö tahtomattaan. Suuri osa hänen saamasta julkisuudesta oli luonteeltaan pilkkaavaa. Tuntemattomat ihmiset saattoivat kadulla tunnistessaan huudella ja nimitellä häntä mm. Star Wars Kidiksi tai Darth Mauliksi. Tapahtumat johtivat myös Razan mielenterveyden järkkymiseen ja oikeusprosessiin, jossa Raza vaati kiusaajiltaan 351 000 dollarin korvauksia kärsimyksistään. (Thanh Ha 2006.)

Razan kiusaajilla ei omien sanojensa mukaan ollut mitään käsitystä mittasuhteista, joihin heidän pilansa voisi paisua (Thanh Ha 2006). Harmittoman näköisen videon laittaminen Internetiin ei tuolloin näyttännyt tavanomaista pilaa kummemmalta, mutta peruuttamattomasti Internetiin levinnyt video paisutti asian mittasuhteet aivan uudelle tasolle. Toisin kuin Linnankosken pakolaisten Ghyslain Razan mahdollisuudet aloittaa elämänsä alusta puhtaalta pöydältä jollain toisella paikkakunnalla ovat huomattavasti heikommat. Sosiaalitieteiden näkökulmasta molemmissa tapauksissa on kuitenkin kyse samasta ilmiöstä. Kyse on sosiaalisesta stigmasta, jonka lähin vastine on suomalaisessa arkikielessä leimautuminen. Stigma on sosiologiassa ja psykologiassa käytetty tieteellinen peruskäsite, joka liittyy olennaisesti yhteiskunnalliseen tasa-arvoon liittyviin ilmiöihin. Stigman käsite on vahvasti kytköksissä esimerkiksi rasismien, kiusaamisen, seksuaalisen syrjinnän, sekä vammaisuuden, sairauksien ja psyykkisen hyvinvoinnin teemoihin. Kirjoitushetkellä julkisessa keskustelussa puhuttavat esimerkiksi Facebook-potkujen (Martelius 2011), netti-

kiusaamisen (TS–STT 2011), ja viranomaisten tietovuotojen (Kallio 2011) kaltaiset ilmiöt, jotka liittyvät myös sosiaaliseen stigmaan.

Käsittelen tässä pro gradu -tutkielmassa sitä, miten sosiaalisen informaation välittymisessä tapahtuneet muutokset tulisi huomioida stigma-käsitteessä. Väitän, että informaatio- ja kommunikaatioteknologia (ICT) on vaikuttanut tapoihin, joilla yksilö saattaa saada pysyvälunteisen, sosiaaliseen kanssakäymiseen negatiivisesti vaikuttavan leiman, eli stigrman. Aloitan tutkielman käymällä läpi *stigma*-sanana etymologiaa, jonka jälkeen esittelen stigma-käsitteeseen paljon vaikuttaneiden Goffmanin, Jonesin ym.:n, sekä Linkin ja Phelanin teoretisoinnit stigma-ilmiöstä. Kolmannessa luvussa esittelen aiheen kannalta tiivistetysti kuinka informaatio- ja kommunikaatioteknologian nopea kehitys on vaikuttanut ratkaisevalla tavalla siihen, mistä, miten ja minne sosiaalista informaatiota välittyy. Ulotan analyysini kolmeen edellä mainittuun keskeiseen stigma-käsitteeseen ja tarkastelen, kuinka näissä stigma-käsitteissä on huomioitu teknologiavälitteinen sosiaalinen kanssakäyminen. Väitän, että kaikki näistä kolmesta käsitteistyksestä on muodostettu sellaisten sosiaalisten tilanteiden analysoimiseen, joissa sosiaalisen kanssakäymisen osapuolet ovat fyysisesti toistensa välittömässä läheisyydessä. Ne eivät ota huomioon tilanteita joissa stigrman muodostumisen kannalta olennainen sosiaalinen informaatio välittyy muilla tavoilla. Koska aikalaisyhteiskunnassamme sosiaalinen kanssakäyminen tapahtuu suurelta osin myös tietokonevälitteisen kommunikaation (CMC) kautta, on aiheellista analysoida mikä vaikutus tällä on stigma-ilmiöön. Tätä tarkoitusta varten analysoin teoriaohjaavan sisällönanalyysin keinoin sanomalehtien online-palveluista kerätyistä uutisista sellaisia tapauksia, joissa ICT:n nopean kehityksen myötä tapahtuneet muutokset informaation tallentumisessa, käsittelyssä ja välittymisessä vaikuttavat stigma-ilmiön mekanismeihin. Neljäs luku käsittelee aineiston keräämistä, aineistoon liittyviä tutkimuseettisiä näkökulmia, sekä analyysimenetelmää ja viides luku koostuu varsinaisesta aineiston analyysistä. Kuudennessa luvussa teen analyysistä yhteenvedon ja pohdin, miten mikäkin kolmesta perinteisestä stigma-käsitteistä on sovellettavissa tietokonevälitteisessä sosiaalisessa kanssakäymisessä vaikuttaviin stigmoihiin. Lopuksi pohdin, kuinka informaatio- ja kommunikaatioteknologi-

an rooli stigma-ilmiössä tulisi ottaa huomioon yhteiskuntapolitiikassa ja mitä mahdollisia tutkimusteemoja tämän tutkielman pohjalta nousi esiin.

2. Stigma

Käyn seuraavaksi läpi kolme keskeistä teoretisointia stigma-käsitteestä. Osio toimii samalla johdatuksena siihen, mitä stigamalla oikeastaan tarkoitetaan. Aloitan sanan *stigma* etymologiasta, jonka jälkeen tulkitsen historiallisessa järjestyksessä viitatuimpia stigma-käsitteen määrittelyjä. Kappaleen painopiste on stigma-käsitteen ymmärtämisen kannalta olennaisissa seikoissa ja oman analyysini kannalta oleellisessa sisällössä. Luvun lopuksi luon yleiskatsauksen stigma-ilmiötä käsitteleviin tutkimuksiin.

2.1 Stigman etymologia

Sana *stigma* on peräisin muinaiskreikasta, jossa se viittaa varhaisimmissa tekstilöydöksissä käärmeenpuremasta jääneisiin jälkiin. Sillä on tarkoitettu muinaiskreikassa myös pistettä, merkkiä ja pattia. (Jones 1987, 142.) Ihmisen tekemänä stigma tarkoitti antiikin Kreikassa tatuointia (emt., 139-155). Muinaiskreikkalaisten tekstien perusteella tiedetään että kreikkalaiset käyttivät tatuointeja rangaistusmielessä, etenkin hellenistisellä kaudella, merkkaamaan karanneita tai rikkeitä tehneitä orjia (emt., 147-148). Kreikkalaisilta käytäntö välittyi antiikin roomalaisille, jotka merkitsivät tatuoinneilla orjien lisäksi myös rikollisia. Neljännellä vuosisadalla länsiroomalainen kenraali Aëtius otti tatuoinnit käyttöön sotilashallinnollisena menetelmänä. Sotilaat ja asevoimien alaiset työläiset merkittiin tatuoinneilla, jolloin esimerkiksi piileskelevät karkurit oli helpompi tunnistaa. (emt., 149.)

Nykyisin sanan stigma kuvaillaan usein tarkoittavan polttomerkinä. Näin voi lukea muun muassa monista tietosanakirjoista (ks. esim. WSOY 1997, 39; Otava 1969, 159) ja esimerkiksi Samuel Johnson (1785) määritteli jo 1700-luvun lopulla ilmestyneessä englannin sanakirjassaan stigman tarkoittavan kuumalla raudalla tehtyä merkkiä ("1. A brand; a mark with a hot iron"), tai häpeän merkkiä ("2. A Mark of infamy"). Myös monet sosiaalisen stigman käsitettä käyttäneet tutkijat ovat stigma-sanaa koskevissa määritelmässään ilmaisseet stigman tarkoittaneen alun perin juuri polttomerkinä (ks. esim. Goffman 1986, 11; Osborne 1974, Pagen 1984, 2 mukaan; Takahashi 2008, 80; Spicker 1984, 16).

Jonesin (1987, 152, 155) mukaan, säilyneet muinaiskreikkalaiset tekstit eivät anna aiheutta olettaa, että antiikin Kreikassa olisi harjoitettu ihmisten polttomerkitsemistä, ja eläinten polttomerkinästä käytetään antiikin Kreikasta ja Roomasta säilyneissä teksteissä eri sanaa kuin stigma (emt., 151). Sen sijaan muinaiskreikkalaisissa teksteissä joissa käytetään stigma-sanaan viittaavaa verbimuotoa 'στίξον' (eng. to prick, suom. pistää), tarkoitetaan musteella tehtyjä tatuointeja (emt., 140, 142-144). Käsitys siitä, että sana stigma tarkoitti antiikissa polttomerkitsemistä, syntyi vasta myöhemmin keskiajalla. Musteella tatuointi oli keskiaikaisessa Euroopassa huonosti tunnettu käytäntö, joten muinaiskreikkaa tulkinneet lukijat sekoittivat tatuoinnin käytännön aikalaistensa melko yleisesti harjoittamaan polttomerkitsemiseen. (emt., 155.) Stigma-sanaa käytettiin jo hellenistisen kauden kreikassa myös metaforana. Jones on löytänyt viisi lähdettä antiikin kreikkalaisista ja roomalaisista teksteistä, joissa sanalla stigma viitataan vertauskuvallisesti epäoikeudenmukaisuuteen (emt., 150). Keskiajalla stigma-sana sai lisämerkityksen uskonnollisena metaforana. Pyhä Paavali sanoo kirjoituksessaan että hänellä on ”Jeesuksen merkit ihollaan” (käyttää merkistä sanaa stigma). Jones arvelee, että Paavali tarkoittaa merkeillä väkivaltaisesta kohtelusta hänen ihoonsa aiheutettuja merkkejä, ja vertaa niitä Jeesuksen ristiinnaulitsemisesta saamiin jälkiin. (emt., 150.) Tästä kirjallisesta viittauksesta yleistyi keskiajalla stigma-sanan uskonnollinen merkitys, jolla tarkoitetaan itse aiheutettuja, tai pyhän hengen aiheuttamia merkkejä iholla (emt., 150), yleensä niissä kohdissa käsiä ja jalkoja, joista Jeesus Raamatun mukaan ristiinnaulittiin. Sanalla stigma on olemassa myös oma merkityksensä kasvitieteessä (ks. Edlund ym. 2004, 84-97), mutta käyttäessäni tässä tutkimuksessa sanaa stigma, tulen viittaamaan aina sosiologiseen käsitteeseen.

2.2 Goffmanin stigma-käsite

Goffmania pidetään yhtenä keskeisimmistä, ellei jopa keskeisimpänä (Peräkylä 2000, 75; Mannila 2000, 17), interaktiososiologisen paradigman kehittäjänä. Goffmania pidetään usein myös yhtenä keskeisimmistä symbolisen interaktionismin teoreetikoista (Honkasalo 2000, 57). Goffman itse näki symbolisen interaktionismin hyvänä yleisperspektiivinä sosiaaliseen toimintaan ja kokemukseen, mutta teki usein selväksi, että symbolinen interaktio-

nismi erosi syvällisemmällä tasolla hänen omista analyyttisistä näkemyksistään (Smith 1999, 4-5). Toisaalta myös Herbert Blumer, joka lanseerasi termin symbolinen interaktio-nismi, vierasti Goffmanin teoriassa itsetunnon korostettua merkitystä (Smith 1999, 4).

Erving Goffman vakiinnutti sosiaalisen stigman käsitteen vuonna 1963 ilmesty-neessä teoksessaan ”Stigma, Notes on the Management of Spoiled Identity”. Kirjassa Goffman erittelee ilmiön sosiaalisia ja psyykkisiä vaikutuksia erilaisista kirjallisista läh-teistä kokoamiensa haastatteluaineistojen perusteella. Goffmanin työ sosiaalisen stigman teoretisoinnissa on hyvin merkittävä, joten lähes kaikki aihepiiriä käsittelevät tieteelliset kirjoitukset, sekä myöhemmät stigma-käsitteen määrittelyt viittaavat lähes poikkeuksetta Goffmanin Stigmaan (Link & Phelan 2001, 363). Goffmanin (1986, 9) määritelmän mu-kaan stigma tarkoittaa tilannetta, jossa jokin yksilön identiteettiin kytköksissä oleva attri-buutti estää häneltä täyden sosiaalisen hyväksynnän. Tästä on esimerkiksi kyse silloin, kun ihmistä vältellään sen takia, että hän istuu pyörätuolissa tai vastaavasti silloin, kun vanke-ustuomion suorittanut ihminen ei saa taustansa vuoksi asuntoa. Vaikka Goffman viittaa stigamalla nimenomaan attribuuttiin, hän täsmentää että attribuutti ei sinällään riitä mudos-tamaan stigmaa, vaan että ilmiön kannalta olennaisia ovat sosiaaliset suhteet (emt., 13). Se, mikä attribuutti kussakin tilanteessa muodostaa stigman, on riippuvainen siitä millaista sosiaalista järjestelmää kulloinkin tarkastellaan (emt., 13).

2.2.1 Virtuaalinen ja todellinen sosiaalinen identiteetti

Kun teemme tuntemattomasta ihmisestä havaintoja, joiden perusteella yritämme muodostaa hänen sosiaalisesta identiteetistä ennakkokäsityksen, olemme luoneet ajatuksis-samme hänestä virtuaalisen sosiaalisen identiteetin. Kyseisen henkilön todellinen sosiaali-nen identiteetti saattaa poiketa suuresti muodostamastamme ennakkokäsityksestä. Hän saattaa esimerkiksi olla todellisuudessa ennakoimaamme rehellisempi tai epärehellisempi. Havainnot, joiden perusteella muodostamme henkilöstä hänen todellista sosiaalista identi-teettiä negatiivisemmän virtuaalisen identiteetin, ovat yhdessä attribuutti, jota Goffman kutsuu stigmaksiksi. (Goffman 1986, 12-13.) Joudumme usein tarkistamaan henkilöstä teke-mämme ennako-odotukset – eli virtuaalisen identiteetin – kun henkilön sosiaalinen identi-

teetti ei osoittaudukaan tarpeeksi samankaltaiseksi virtuaalisen kanssa. Saatamme mielesämme joko ylentää tai alentaa henkilön sen perusteella, osoittautuvatko ennakkoletuksemme oikeiksi ja vaatimustemme mukaisiksi. Suurin osa ei-toivotuista ominaisuuksista johtaa luokittelussamme muutokseen, jossa vaihdamme todennäköisenä pitämämme ennakkoodotukset henkilöstä yhtälailla mahdollisena pitämäämme luokkaan. Tässä tapauksessa stigma on sellainen attribuutti, jonka perusteella diskreditoimme henkilön poikkeuksellisen vahvasti, ja joudumme vaihtamaan käsityksemme hänestä sellaiseen luokkaan jota emme pitäneet todennäköisenä. (emt., 13.)

2.2.2 Diskreditoitunut ja mahdollisesti diskreditoituva

Goffmanin (1986, 14) mukaan stigman käsitteellä on kaksi keskeistä perspektiiviä. Henkilö saattaa sosiaalisessa tilanteessa tietää välittömästi että hänen stigmansa näkyy muille, tai hän voi olla asiasta epävarma. Näin ollen stigmastaan tietoinen henkilö voi tietää olevansa diskreditoitunut, tai mahdollisesti diskreditoituva.

2.2.3 Stigman kolme tyyppiä

Goffman (1986, 14) erottelee kolme erilaista stigman tyyppiä: ruumiillinen inho, luonteen viat ja heimostigma. Kehoon liittyvä stigma voi olla vaikkapa puuttuva jalka tai paise. Henkilöön, tai luonteeseen liittyviä stigmatyyppejä voi olla esimerkiksi alkoholismi, mielenterveysongelmat, homoseksuaalisuus tai työttömyys. Heimostigma edustaa ihonvärin, uskonnon tai kansallisuuden perusteella tehtyjä negatiivisia ennakkoletuksia.

2.2.4 Luokittelu normaaleihin ja stigmatisoituihin

Goffman (1986, 15) käyttää nimitystä ”normaali” yksilöistä, joihin ei liity stigmaattribuuttia. Normaalien arkieläjäajattelussa stigmaa kantava yksilö ei ole täysin ihminen. Ihmiset muodostavat arkiseen käyttäytymiseensä malleja, joita he soveltavat stigman tunnusmerkit täyttävään yksilöön. Nämä käyttäytymismallit rajoittavat stigmatisoitujen ihmisen elämää. (emt., 15.) Saatamme jopa huomaamattamme nimetä tiettyjä stigmatyyppejä. Mustalainen, rampa tai kääpiö voivat olla stigmatyyppejä, jotka saavat meissä aikaan käyttäytymisen, joka poikkeaa käytöksestämme normaaleja kohtaan. Stigmaa kantavan ihmisen identi-

teetti saattaa sisältää minäkuvan normaalista itsestä. Normaaliiin ihmiseen kohdistetaan tiettyjä suoriutumista vaativia vaatimuksia (emt., 17). Stigmatisoitunut saattaa pystyä suoriutumaan vaatimuksistaan normaalisti, tai vastaavasti stigma voi estää suoriutumisen. Jälkimmäinen voi olla vaikkapa vamman aiheuttama liikuntarajoite. Stigmaa kantava yksilö saattaa kyetä suoriutumaan normaali odotusten mukaan, mutta normaalit eivät välttämättä tiedä sitä, ja tekevät stigman perusteella oletuksen mahdollisesta suoriutumista vaikeudesta. Tämä voi herättää stigmaa kantavassa ihmisessä häpeää tai ärtymystä.

2.2.5 Stigmatisoituneen suhtautuminen normaaleihin

Stigma aiheuttaa usein epävarmuutta kantajassaan. Stigmatisoitunut ei tiedä, miten normaali suhtautuu häneen sosiaalisessa tilanteessa. Stigman kantaja saattaa stigmasista riippuen joutua miettimään, tietääkö normaali hänen stigmasista. (Goffman 1986, 25.) Jos stigman kantaja häpeää stigmaansa, tai ei halua paljastaa sitä pelätessään paljastumisen vaikuttavan normaalin käyttäytymiseen, saattaa stigman kantaja joutua kiinnittämään erityishuomiota käytökseensä, jottei hänen stigmansa paljastuisi. Stigman kantaja saattaa myös kyseenalaistaa normaalin aitouden (emt., 25). Hän saattaa miettiä onko normaali häntä kohtaan ystävällinen vain hänen stigmansa tuottaman erityisyyden takia (emt., 25). Osa stigmatisoituneista saattaa kokea ärsyttävänä, jos muut osoittavat ihailua stigmatisoidun yllettyä normaaliin suoritus tasoon (emt., 26). Esimerkiksi jos näkövammaisen ihminen pystyy kompensoimaan herkistyneellä kuulollaan näköaistin puutetta, saattavat normaalit pitää tätä ällistyttävänä suoritukseksi. Toisaalta, normaalit on taipumusta liittää stigmatisoidun normaalia alempi suoriutumistaso usein stigmasista johtuvaksi siitäkin huolimatta, että alempi suoriutumistaso ei liittyisi mitenkään stigmasista. Goffman esittelee kirjassaan liikuntarajoitteisen tytön kertomuksen, jossa hän kertoo ärtymyksensä siitä, että pudottuaan hevosen selästä normaalit olivat säälineet häntä stigmansa takia, vaikka onnettomuus johtui hevosesta (emt., 25). Ylimitoitettu kiinnostus ja avuliaisuus, sekä esimerkiksi lasten pistävä tuijotus saa aikaan tunteen alentuneesta yksityisyydestä (emt., 27-28). Stigmatisoituneita lähestytään usein pelkästään stigman takia, ja stigma erityisyytenä purkaa tavanomaisen

välipitämättömyyden tuntemattomien kesken. Tämä voi johtaa siihen, että stigmatisoituun alkaa vältellä sosiaalisia tilanteita (emt., 28).

2.2.6 Normaalien suhtautuminen stigmatisoituun

Stigmaa kantavan ihmisen kohtaaminen herättää normaaleissa usein välttelevän reaktion. Normaali muodostaa stigmaa kantavista eräänlaisen hankalan sosiaalisen tilanteen yleistyyppin. Taustalla on usein epätietoisuus siitä, miten stigmaa kantavaan ihmiseen tulisi suhtautua. Saako stigmaan kiinnittää huomiota kanssakäymisessä, vai pitääkö olla niin kuin stigmaa ei olisi. Koska stigma aiheuttaa kantajalleen tiettyjä, jo edellä mainittuja psyykkisiä reaktioita, on todennäköistä, että normaalit ovat jossain vaiheessa elämäänsä kokeneet sosiaaliset tilanteet stigmaa kantavan ihmisen kanssa hankaliksi. Normaalit ajattelevat stigmatisoidun olevan muita normaaleja useammin luonteeltaan ambivalentti, häpeilevä tai aggressiivinen (Goffman 1986, 29). Eräs piirre normaalin ja stigmaa kantavan välisessä kanssakäymisessä on ylivarovaisuus normaalin taholta (emt., 29). Normaali saattaa vältellä kanssakäymisessä liikaa stigman huomioimista, tai ajatella, että hän välttelee kanssakäymisessä liikaa stigman huomioimista. Yliajattelemisen tai ylihuomioiminen saattaa vielä monimutkaistua, jos kanssakäymisessä alkaa ajatella mitä toinen ajattelee. Tietääkö stigmaa kantava, että mietin, huomionko hänen stigmaansa liikaa, jne. Usein normaalit tyypittävät vahvasti stigmaa kantavan henkilön ennen sosiaalista kanssakäymistä. Keskustelun edetessä normaalille saattaa valjeta, ettei stigmaa kantava todellisuudessa vastaakaan hänen tyytymystään, mutta siitä huolimatta tyyppin soveltaminen voi jatkua koko kanssakäymisen ajan. Ihmisille on ilmeisesti liian häpeällistä myöntää, että on tehnyt toisesta huonon tyytymyksen. Stigmaa kantavan ihmisen kohtaaminen voi siis olla normaalille hankalaa. Tämä johtaa siihen, että normaali saattaa kohdella stigmaa kantavaa niin kuin hän ei olisi paikalla lainkaan. Stigmaa kantavat oppivat normaalien reaktiot, ja oppivat siten suhtautumaan ja reagoimaan niihin, sekä kehittävät tapoja käsitellä ja selviytyä edellä mainituista tilanteista (emt., 30.).

2.2.7 Vaikutukset stigmatisoidun lähipiiriin

Stigman vaikutukset eivät välttämättä rajaudu pelkästään siihen yksilöön, johon stigma suoranaisesti kytkeytyy, vaan myös hänen lähipiirinsä saattaa joutua osalliseksi syrjinnästä. Esimerkiksi tunnetun rikollisen lapsi ei saata välttämättä saada kavereita johtuen vanhempansa stigmasta. Se, että ihmiset tiedostavat vahvojen stigmojen vaikuttavuuden stigmatisoidun lähipiiriin, vaikuttaa ihmisten haluun tutustua stigmaa kantaviin ihmisiin. Normaali ei siis halua riskeerata omaa sosiaalista hyväksyntäänsä. (Goffman 1986, 43.)

2.2.8 Informaation kontrolli

Mahdollisesti diskreditoituva ihminen joutuu miettimään sosiaalisissa tilanteissa kertooko hän stigmastaan kanssakäymisen toiselle osapuolelle. Tällöin kysymyksessä on informaation hallinta. Tällaista stigmaa kantava ihminen joutuu jatkuvasti arvioimaan kannattaako hänen kertoa stigmastaan sosiaalisen kanssakäymisen toiselle osapuolelle. Hän joutuu elämään normaalien odotusten mukaan. Esimerkiksi entinen mielenterveyspotilas joutuu pohtimaan, paljastaisiko toiselle osapuolelle kärsineensä menneisyydessään mielenterveysongelmasta. Jos toinen osapuoli saa selville henkilön menneisyydessä kärsineen mielenterveysongelmista, saattaa hän muodostaa – vaikkakin virheellisesti – henkilöstä diskreditoivia ennako-oletuksia. Tällä on luonnollisesti usein diskreditoitumiseen taipuvaiselle ihmiselle huomattavasti negatiivisemmat vaikutukset, verrattuna tilanteeseen jossa hän salaa taustansa. (Goffman 1986, 58.)

2.2.9 Sosiaalinen informaatio

Sosiaalinen informaatio on luonteeltaan pitkäkestoista informaatiota henkilöstä; vastakohtana lyhytkestoisemmat tiedon ilmentymät, kuten tunteet, mielialat ja hetkelliset aikomukset. Informaatio ja merkki jonka kautta henkilö välittää informaatiota, ovat refleksiivisiä ja sidottuja kehoon. Goffman (1986, 59) kutsuu tiettyjä sosiaalista tietoa välittäviä merkkejä symboleiksi. Tällaisia ovat esimerkiksi vihkisormukset. Sosiaalisesta statuksesta tai kunniansta kertovat symbolit voi nähdä vastakkaisena ilmiönä stigmasymboleille (emt., 59). Ylioppilaslakit ja kunniamerkit aiheuttavat kanssaihmisiltä positiivisia ennako-odotuksia

kantajen persoonasta, eli luovat kantajalle hyvän maineen. Jotkut habitukseen liittyvät merkit saattavat rikkoa kiinteän stigmatyömbölin (emt., 60). Silmälasit tekevät usein kantajastaan älykkäämmän näköisen. Goffman mainitsee stigma-, ja kunniasymbolien lisäksi myös hämäsymbolsymbolit, sekä joukon kestoltaan hetkellisiä symboleita, jotka eivät ole saavuttaneet institutionaalista asemaa kulttuurissa (emt., 61). Stigmamerkit, jotka välittävät sosiaalista informaatiota, voivat olla synnynnäisiä (ihonväri), pysyviä (arpi), tai väliaikaisia (vangin ajeltu tukka). Väliaikaiset merkit saattavat välittää erilaisen maineen eri sosiaalisille ryhmille. (emt., 62.) Myös informaation hallinnan yhteydessä nousee esiin maineen tarttuvuus. Korkea status tai huono maine saattavat tarttua myös kantajansa seuralaisiin. Goffmanin esimerkki käsittelee rikollisten seuralaisia. Heillä on suuri riski saada rikollinen maine, ja jopa altistua rikollisia kohtaan suuntautuville viranomaistoimenpiteille, kuten pidätyksille. (emt., 64.)

2.2.10 Näkyvyys

Eri stigmojen näkyvyys vaihtelee. Entisen mielenterveyspotilaan stigma ei näytädy kovinkaan helposti, mutta sokean stigma paljastuu yleensä nopeasti. Stigman näkyvyys on suoraan suhteessa siihen, miten stigman kantajan kannattaa sosiaalisissa tilanteissa menetellä. Näkyvyydestä puhuttaessa on täsmennettävä, että näkyvyys tarkoittaa itse asiassa tässä yhteydessä paljastuvuutta, sillä vaikka näköaisti on hyvin keskeinen stigmoja havaitessa, voi monia stigmoja havaita myös kuuloaistilla tai kognitiivisten prosessien kautta. Goffman (1986, 65) luokittelee kolme stigma-attribuutin näkyvyyteen keskeisesti vaikuttavaa tekijää: kuuluisuus (known-about-ness), läpätunkevuus (obtrusiveness) ja fokus. Goffman erottelee stigman näkyvyyden aiheuttaman suoran tunnistettavuuden, ja stigmaa kantavan henkilön kuuluisuuden. Kuuluisuus perustuu aikaisemmin saatuun tietoon henkilön stigma-attribuutista. Tällöin stigman tunnistamisen kannalta stigma-attribuutin näkyvyydellä ei ole suurta merkitystä, vaan henkilön identifioiminen riittää. (emt., 65-66.) Stigman näkyvyyteen vaikuttaa myös se sosiaalinen tila ja tilanne jossa sosiaalinen interaktio tapahtuu. Tällöin stigman läpätunkevuus riippuu em. reunaehdoista. Liikuntarajoitteet eivät välttämättä tuo stigmaa esiin liikeneuvotteluissa, mutta esimerkiksi änkytys tulee

todennäköisemmin esiin aina kun änkyttävä henkilö puhuu. Konferenssihuoneen tila saattaa jopa kätkeä kokonaan vaikkapa pyörätuolin, kun kokoukseen osallistuvat henkilöt istuvat pyörätuolin peittävän pöydän ääressä. (emt., 66.) Jotkut stigmat aktualisoituvat vain tietyissä sosiaalisissa tilanteissa, eivätkä välttämättä stigmatisoi henkilöä muissa tilanteissa. Tällöin stigma saa tilanteesta riippuen erilaisen fokuksen. Goffmanin mukaan rumuus on stigma, joka vaikuttaa kahdenkeskeisessä sosiaalisessa kanssakäymisessä, mutta ei luultavasti tule esiin kun stigman kantajaa ajatellaan arkipäiväisessä kanssakäymisessä ja suorittamisessa. (emt., 66-67.) Tiettyt spesialistit ovat normaaleja herkempiä tunnistamaan tiettyjä stigmoja. Esimerkiksi lääkärit tunnistavat tiettyjen näkyvien oireiden perusteella muita paremmin sairaita ihmisiä. (emt., 67-68.)

2.3 Jones ym.

Goffmanin jälkeen seuraava merkittävän askeleen stigman käsitteellistämässä tarjoaa Jonesin ym:n vuonna 1960 Amerikan psykologisen yhdistyksen konferenssissa syntynyt ”stigmaryhmä”, jonka aivoriiehen pohjalta syntyi vuonna 1984 julkaistu kirja: *Social stigma: the psychology of marked relationships*. Ryhmään kuuluivat Edward E. Jonesin lisäksi Amerigo Farina, Albert H. Hastorf, Hazel Markus, Dale T. Miller, sekä Robert A. Scott.

2.3.1 Merkki stigma-attribuutin synonyymina

Jones ym. (1984, 8) ottavat sanan *merkki* geneeriseksi yksiköksi, jota he käyttävät niistä rajatuista olosuhteista, eli attribuutista, jonka perusteella yksilöstä saatetaan muodostaa prototyyppistä poikkeava negatiivinen mielikuva. Sanasta johdetaan muodot merkattava¹ (markable), merkitty (marked), ja merkitsijä (marker). Merkattava tarkoittaa henkilöä joka kantaa diskreditoivaa merkkiä, joka puolestaan saattaa paljastua tai olla paljastumatta muille. Henkilöä, joka saattaa havaita diskreditoivan merkin, kutsutaan *merkitsijäksi*. Merkkiaamistoimenpiteen kohteena olevaa henkilöä puolestaan kutsutaan *merkityksi*. Syy tälle

¹ Käytän tässä sanaa *merkattava*, koska sana *merkittävä* saatetaan helposti käsittää väärin sanojen oleellinen tai merkityksellinen (significant) synonyymina.

uudelle luokitukselle on siinä, että merkin havaitsemiseen liittyvät sosiaaliset tilanteet eivät aina johda stigmatisointiin. Voi olla että merkin havaitseminen ei esimerkiksi jossain tapauksessa vaikuta sosiaaliseen vuorovaikutukseen. Jones ym. varaavat analyysissään stigman sellaisiin tapauksiin joihin liittyy selvästi negatiivinen affekti (tunnetila). (emt., 8-9.)

2.3.2 Stigman kuusi ulottuvuutta

Jones ym. muotoilivat Goffmanin käsiteparia, diskreditoitu/mahdollisesti diskreditoituva (ks. yllä), syventäen kuusikohtaisen jaon siitä, miten stigma ilmenee ihmissuhteissa.

1. Kätkettävyys (concealability). Onko tila (condition) kätketty vai ilmiselvä? Missä määrin sen näkyvyyttä voi kontrolloida?
2. Kurssi (course). Millaisen muutoksen kaavan tila tuo yleensä esiin ajan myötä? Mikä on sen lopputulema?
3. Rajoittavuus (disruptiveness). Estääkö tai rajoittaaako se kanssakäymistä ja kommunikaatiota?
4. Esteettiset ominaisuudet (aesthetic qualities). Missä määrin henkilön merkki (mark) tekee hänestä luotaantyöntävän, ruman tai liikuttavan.
5. Alkuperä (origin). Missä olosuhteissa tila syntyi? Onko joku vastuussa siitä, ja jos on, niin miksi?
6. Vaarallisuus (peril). Viestiikö merkki jostain vaarallisesta, ja jos viestii, niin kuinka välitön ja vakava vaara on kyseessä?

(Jones ym. 1984, 24.)

2.3.3 Huumori

Huumorilla on stigman kontekstissa erittäin moniulotteinen rooli. Merkitty henkilö voi yrittää päästä huumorin – yleensä itseironian – avulla yli tilanteesta, jossa merkki aiheuttaa tyypillisiä jännitteitä sosiaalisessa kanssakäymisessä (Jones ym. 1984, 214-216). Liikuntavammainen saattaa esimerkiksi vitsailla amputoidusta jalastaan siinä toivossa, että keskustelukumppani ymmärtäisi, ettei aihe ole tabu. Huumori toimii siis jäänmurtajana

samalla tavalla kuin missä tahansa muussakin jännitteisessä sosiaalisessa tilanteessa. Merkitty saattaa myös yrittää nostaa sosiaalista statustaan ryhmässä huumorin avulla. Tämä taktiikka on kuitenkin riskialtis, sillä samalla merkitty asettaa itsensä alttiiksi joutua ns. narrin rooliin. Merkistä muodostuva assosiaatio saattaa ollakin täydellisen sosiaalisen hylkiön sijaan narri, ja vaikka narrin rooli sinällään voi olla raskas, saattaa se silti olla merkityn kannalta huomattavasti houkuttelevampi vaihtoehto, kun tulla sosiaalisesti hyljeksityksi. (Jones ym. 1984, 215.) Toiseuttavaa huumoria pidetään myös yhtenä ryhmän sisäistä koheesiota ylläpitävänä keinona (Jones ym. 1984, 301). Toisista etnisistä ryhmistä kerrotut – usein sävyllään pilkalliset – vitsit ovat hyvin yleisiä ympäri maailman. Kukapa ei olisi kuullut Suomessa esimerkiksi ruotsalaisia, venäläisiä tai somaleja koskevaa vitsiä. Tällaisissa tilanteissa stigmatisoinnin tarkoitus on määritellä normaali, eli omaan kulttuuriin kuuluva, suljemalla pois epänormaali, eli vieraaseen kulttuuriin kuuluva (1984, 301). Jones ym. kyseenalaistavat tällaisen huumorin tarkoituksenmukaisuuden. Pahantahtoisen ja ylenkatsovan huumorin; sekä tunnelmaa keventävän ja stereotypioita naurettavaan valoon aset-tavan huumorin raja voi olla häilyvä. Ryhmän solidaarisuutta pystyy ylläpitämään myös tavoilla, jotka hyväksyvät ja ottavat huomioon moniarvoisuuden ja erilaisuuden (1984, 301.)

2.3.4 Anomalian laukaisema affekti

Vaikka ensin osa stigmoista on sosiaalisesti tuotettuja, jolloin esimerkiksi tietty merkki saattaa johtaa toisessa kulttuurissa stigman muodostumiseen ja olla toisessa kulttuurissa statussymboli, on pohdittava voivatko stigmat perustua joissakin tapauksissa primitiiviseen tunnereaktioon. Jonesin ym:n (1984, 226) mukaan suurin osa ihmisistä – lukuun ottamatta esimerkiksi kokeneita lääkäreitä tai hoitajia – reagoi jonkun asteisella levottomuudella kohdatessaan henkilön, jolla on selkeä fyysinen poikkeama, kuten kasvojen epämuodostuma, puuttuvia raajoja tai kasvain. Vastaavan reaktion voi aiheuttaa myös jotkut käyttäytymisestä ilmenevät tilat, kuten kouristukset tai äärimmäinen psykoottinen käytös (emt., 226). Sosiobiologisen tutkimuksen mukaan eläinten keskuudessa on yleistä, että vammautuneet, heikot ja haavoittuneet eläimet joutuvat usein lajitovereidensa aggressioi-

den kohteeksi, tai heidän statuksensa laumassa alenee. Toisaalta joidenkin lajien keskuudessa on havaittu myös altruistista käyttäytymistä haavoittuneita lajitovereita kohtaan. (emt., 227-230.)

Lagner ym. (emt., 231) suorittamassa kokeessa ihmisille annettiin mahdollisuus katsella normaalia, raskaana olevaa ja jalkatukea käyttävää kohdehenkilöä siten, että kohdehenkilöt eivät nähneet katselijaa. Tarkkailijat katsoivat pisimpään jalkatukea käyttävää henkilöä. Toisessa kokeessa henkilöt, jotka saivat tarkkailla etukäteen salassa jalkatukea käyttävää kohdehenkilöä, istuivat lähemmäksi häntä, kuin ne henkilöt jotka eivät saaneet tarkkailla etukäteen. Jones ym. päättelevät tästä että ihmistä toisaalta kiehtoo fyysinen poikkeavuus, mutta toisaalta tunnemme itsemme epämukaviksi sen läsnä ollessa (emt., 231).

2.4 Link & Phelan – Stigma ja valta

Linkin ja Phelanin keskeisin lähtökohta stigma-käsitteen tarkentamiseen on, että vahvan poikkitieteellisenä käsitteenä stigma on ollut erittäin alttiina monenlaisille tulkinnoille – jopa samojen tieteenalojen sisällä (Link & Phelan 2001, 365). Stigmaa koskevassa tutkimuksessa on keskitytty pääsääntöisesti mikrotason sosiaaliseen kanssakäymiseen, kun rakenteita koskeva tutkimus on puolestaan jäänyt huomattavasti vähemmälle huomiolle (Link & Phelan 2001, 366). Lisäksi he ottavat yhdeksi lähtökohdaksi attribuutti-ajattelun kritisoimisen stigman käsitteessä, sillä stigman attribuuttiluonne kiinnittää huomion liian helposti henkilöön, johon attribuutti viittaa, vaikka olennaisempaa olisi keskittyä niihin jotka diskriminoivat – eli stigmatisoijiin. Link ja Phelan analysoivat stigma-käsitettä jaottelulla sen viiteen komponenttiin, joista viides – eli valtasuhteen asettaminen stigman ehdoksi – on ehkä merkittävin lisä edellä esiteltyihin Goffmanin ja Jonesin ym:n stigma-käsitteisiin nähden.

2.4.1 Komponentti 1 – erojen tunnistaminen ja luokittelu

Valtaosa ihmisten välisistä eroista on sosiaalisessa kanssakäymisessä merkityksettömiä. Kun tarkkailemme toisia ihmisiä, emme yleensä kiinnitä huomiota hänen kulkuneuvonsa

misilmiötä (ks. edellisestä luvusta työntäjä pornokuvamuokkauksia koskeva tapaus, sekä Ghyslain Razan tapaus johdannosta) koulu- ja työyhteisöjen tulisi huomioida tämä omissa kiusaamisen vastaisissa suunnitelmissaan, jotta mahdollisesti pitkäikäisten tai peruuttamattomien stigmojen muodostumiseen pystyttäisiin vaikuttamaan.

6.9 Lopuksi

Sosiaalisen stigman käsitteen merkitys korostuu teknologiavälitteisen kommunikaation ja digitaalisen informaation täyttämässä yhteiskunnassa. Stigmat voivat Internetin aikakaudella toimia ilman fyysistä tai välitöntä kytköstä henkilöön, johon ne viittaavat. Muutokset informaation tallentuvuudessa ja uudet tavat hakea sosiaalista informaatiota tuovat sosiaalisen stigman käsitteen lähemmäs sanan etymologista alkuperää. Vaikka häpeämerkit eivät enää piirry kantajansa iholle kuten antiikin Kreikassa, luovat tietoverkot ihmisille niin sanotusti "toisen ihon", jolle merkin voi piirtää.

7. Lähteet

- Ajzen, Icek & Fishbein, Martin. 1980. *Understanding attitudes and predicting social behavior*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.
- Allen, Gove, Burk, Dan & Charles, Ess. 2008. *Ethical Approaches to Robotic Data Gathering in Academic Research*. *International Journal of Internet Research Ethics* 1 (1), 9-36.
- Amichai-Hamburger, Yair & Furnham, Adrian. 2007. *The Positive Net*. *Computers in Human Behavior* 23 (2), 1033-1045.
- Angermeyer, M. C. & Matschinger, H. 1994. *Lay beliefs about schizophrenic disorder: the results of a population survey in Germany*. *Acta Psychiatrica Scandinavica* 89 (s382), 39-45.
- Babalola, Stella, Fatusi, Adesegun & Anyanti, Jennifer. 2009. *Media saturation, communication exposure and HIV stigma in Nigeria*. *Social Science & Medicine* 68 (8), 1513-1520.
- Balsam, Kimberly F. & Mohr, Jonathan J. 2007. *Adaptation to Sexual Orientation Stigma: A Comparison of Bisexual and Lesbian/Gay Adults*. *Journal of Counseling Psychology* 54 (3), 306-319.
- Becker, Howard S. 1963. *Outsiders: Studies in the sociology of deviance*. New York: The Free Press.
- Beniger, James R. 1986. *The control revolution: technological and economic origins of the information society*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Berger, Magdalena, Wagner, Todd H. & Baker, Laurence C. 2005. *Internet use and stigmatized illness*. *Social Science & Medicine* 61 (8), 1821-1827.
- Burris, Scott. 2006. *Stigma and the law*. *The Lancet* 367 (9509), 529-531.
- Cahill, Spencer E. & Eggleston, Robin. 1995. *Reconsidering the Stigma of Physical Disability: Wheelchair Use and Public Kindness*. *The Sociological Quarterly* 36 (4), 681-698.
- Canziani, Patrizia & Petrongolo, Barbara. 2001. *Firing costs and stigma: A theoretical analysis and evidence from microdata*. *European Economic Review* 45 (10), 1877-1906.
- Causey, Kelly A. & Duran-Aydintug, Candan. 1998. *Tendency to Stigmatize Lesbian Mothers in Custody Cases*. *Journal of Divorce & Remarriage* 28 (1), 171 - 182.
- Ceruzzi, Paul E. 2000. *A history of modern computing*. Cambridge (MA): MIT Press.
- Chenard, Chris. 2007. *The Impact of Stigma on the Self-Care Behaviors of HIV-Positive Gay Men Striving for Normalcy*. *Journal of the Association of Nurses in AIDS care* 18 (3), 23-32.
- Cirio, Paolo & Ludovico, Alessandro. 2010. *Face to Facebook*. 10.02.2010. [Viitattu 14.02.2011]. <http://www.face-to-facebook.net/how.php>: <<http://www.face-to-facebook.net/how.php>>

- Coffey, Patricia, Leitenberg, Harold, Henning, Kris, Turner, Tonia & Bennett, Robert T. 1996. *Mediators of the long-term impact of child sexual abuse: Perceived stigma, betrayal, powerlessness, and self-blame*. Child Abuse & Neglect 20 (5), 447-455.
- Conotter, V., Boato, G. & Farid, H. 2010. *Detecting Photo Manipulation on Signs and Billboards*. Paper presented at the International Conference on Image Processing, Hong Kong.
- Corrigan, Patrick. 2004. *How Stigma Interferes With Mental Health Care*. American Psychologist October 59 (7), 614-625.
- Corrigan, Patrick W. & Penn, David L. 1999. *Lessons From Social Psychology on Discrediting Psychiatric Stigma*. American Psychologist September 54 (9), 765-776.
- Crowley, David & Heyer, David (toim.) 1995. *Communication in history: technology, culture, society*. New York: Longman.
- Edlund, Anna F., Swanson, Robert & Preuss, Daphne. 2004. *Pollen and Stigma Structure and Function: The Role of Diversity in Pollination*. Plant Cell 16 (supplement 1), 84-97.
- Estroff, Sue E. 1989. *Self, Identity, and Subjective Experiences of Schizophrenia: In Search of the Subject*. Schizophr Bull 15 (2), 189-196.
- Farid, H. 2011. *Photo Tampering Throughout History*. [Viitattu 23.04.2011].
<<http://www.cs.dartmouth.edu/farid/research/digitaltampering/>>
<<http://www.cs.dartmouth.edu/farid/research/digitaltampering/>>
- Fernandes, Paula T., Salgado, Priscila C. B., Noronha, Ana L. A., de Boer, Hanneke M., Prilipko, Leonid, Sander, Josemir W. & Li, Li M. 2007. *Epilepsy stigma perception in an urban area of a limited-resource country*. Epilepsy & Behavior 11 (1), 25-32.
- Fife, Betsy L. & Wright, Eric R. 2000. *The Dimensionality of Stigma: A Comparison of Its Impact on the Self of Persons with HIV/AIDS and Cancer*. Journal of Health and Social Behavior 41 (1), 50-67.
- Finkelstein, Joseph, Lapshin, Oleg & Wasserman, Evgeny. 2008. *Randomized study of different anti-stigma media*. Patient Education and Counseling 71 (2), 204-214.
- Fortunati, Leopoldina. 2005. *Is Body-to-Body Communication Still the Prototype?* Information Society 21 (1), 53-61.
- Foucault, Michel. 1973. *Madness and civilization: a history of insanity in the age of reason*. New York: Vintage Books.
- Foucault, Michel. 1980 (1975). *Tarkkailla ja rangaista*. Keuruu: Otava.
- Gannon, Kenneth, Glover, Lesley & Abel, Paul. 2004. *Masculinity, infertility, stigma and media reports*. Social Science & Medicine 59 (6), 1169-1175.
- Gibson, Laura E. & Leitenberg, Harold. 2001. *The impact of child sexual abuse and stigma on methods of coping with sexual assault among undergraduate women*. Child Abuse & Neglect 25 (10), 1343-1361.
- Goffman, Erving. 1986 (1963). *Stigma: notes on the management of spoiled identity*. 9. painos. Harmondsworth: Penguin Books.
- Granfelt, Riitta. 1992. *Asuntolan naisen elämää*. Helsinki: Helsingin yliopisto.

- Hebl, Michelle R., King, Eden B. & Perkins, Andrew. 2009. *Ethnic differences in the stigma of obesity: Identification and engagement with a thin ideal*. *Journal of Experimental Social Psychology* 45 (6), 1165-1172.
- Honkasalo, Marja-Liisa. 2000. *Miten sairaus rakentuu sosiaalisesti?* Teoksessa *Terveyssosiologian suuntauksia*, (toim.) Kangas, Ilka, Karvonen, Sakari & Lillrank, Annika. Helsinki: Gaudeamus.
- Häyhtiö, Tapio & Rinne, Jarmo. 2010. *Kansalaisvalvontaa internetissä – Pikkuveli valvoo*. Teoksessa *Verkostojen liikettä*, (toim.) Konttinen, Esa & Peltokoski, Jukka. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Jacoby, Ann. 2002. *Stigma, epilepsy, and quality of life*. *Epilepsy & Behavior* 3 (6, Supplement 2), 10-20.
- Johnson, Samuel. 1785. *A Dictionary of the English Language*. London: Printed for A. Millar.
- Jones, C. P. 1987. *Stigma: Tattooing and Branding in Graeco-Roman Antiquity*. *The Journal of Roman Studies* 77, 139-155.
- Jones, Edward E., Farina, Amerigo., Hastorf, Albert H., Markus, Hazel., Miller, Dale T. & Scott, Robert A. 1984. *Social stigma: The Psychology of marked relationships*. New York: W.H. Freeman and Company. A Series of Books in Psychology
- Kantola, Heli. 2009. *Vakavan sairastamisen merkitys elämäntulussa: esimerkkinä SLE*. Kuopio: Kuopion yliopisto. Kuopion yliopiston julkaisuja.
- Kenway, Jane. 1991. *Education and the Right's discursive politics: private versus state schooling*. Teoksessa *Foucault and Education: Discipline and Knowledge*, (toim.) Ball, Stephen J. London: Routledge.
- Kunelius, Risto. 1998. *Viestinnän vallassa: johdatusta joukkoviestinnän kysymyksiin*. Helsinki: WSOY.
- Kuula, Arja. 2006. *Tutkimusetiikka: aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys*. Tampere: Vastapaino.
- Kyntäjä, Eve. 2005. *Venäläisten ja virolaisten leimautumiskokemuksia*. Teoksessa *Maahanmuuttajien elämää Suomessa*, (toim.) Paananen, Seppo. Helsinki: Tilastokeskus.
- Lappalainen, Pekka. 1971. *Säämingin historia. I:2*. Sääminki: Säämingin kunta. Säämingin historia 1 (2)
- Latner, Janet D., Rosewall, Juliet K. & Simmonds, Murray B. 2007. *Childhood obesity stigma: Association with television, videogame, and magazine exposure*. *Body Image* 4 (2), 147-155.
- Lewis, J. 1998. *Learning to Strip: The Socialization Experiences of Exotic Dancers*. *The Canadian Journal of Human Sexuality* 7 (1), 51-66.
- Leyvand, Tommer, Cohen-Or, Daniel, Dror, Gideon & Lischinski, Dani. 2006. *Digital face beautification*. Paper presented at the ACM SIGGRAPH 2006 Sketches, Boston, Massachusetts.
- Lindblom, Tomi. 2009. *Uuden median murros Alma Mediassa, Sanoma Osakeyhtiössä ja Yleisradiossa 1994–2004*. Tampere: Juvenes Print/Tampereen Yliopistopaino Oy. Viestinnän julkaisuja 16 (16)

- Link, Bruce G. & Phelan, Jo C. 2001. *CONCEPTUALIZING STIGMA*. Annual Review of Sociology 27 (1), 363.
- Linnankoski, Johannes. 1985 (1908). *Pakolaiset*. Hämeenlinna: Karisto. Suomalaista kirjallisuutta
- Lovrenčić, Allen, Konecki, Mario & Orehovački, Tihomir. 2009. *1957-2007: 50 Years of Higher Order Programming Languages*. Journal of Information and Organizational Sciences 33 (1), 79-150.
- Macrae, C. Neil, Milne, Alan B. & Bodenhausen, Galen V. 1994. *Stereotypes as Energy-Saving Devices: A Peek Inside the Cognitive Toolbox*. Journal of Personality & Social Psychology 66 (1), 37-47.
- Mak, Winnie W. S., Mo, Phoenix K. H., Cheung, Rebecca Y. M., Woo, Jean, Cheung, Fanny M. & Lee, Dominic. 2006. *Comparative stigma of HIV/AIDS, SARS, and Tuberculosis in Hong Kong*. Social Science & Medicine 63 (7), 1912-1922.
- Maman, Suzanne, Ablner, Laurie, Parker, Lisa, Lane, Tim, Chirowodza, Admire, Ntongwisangu, Jacob, Srirak, Namtip, Modiba, Precious, Murima, Oliver & Fritz, Katherine. 2009. *A comparison of HIV stigma and discrimination in five international sites: The influence of care and treatment resources in high prevalence settings*. Social Science & Medicine 68 (12), 2271-2278.
- Mannila, Simo. 2000. *Terveys sosiologian varhaisvaiheet*. Teoksessa *Terveys sosiologian suuntauksia*, (toim.) Kangas, Ilka, Karvonen, Sakari & Lillrank, Annika. Helsinki: Gaudeamus.
- Manuel, Laura & Retzlaff, Paul D. 2002. *Psychopathology and Tattooing among Prisoners*. International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology 46 (5), 522-531.
- Mattelart, Armand. 2003. *Informaatioyhteiskunnan historia*. Tampere: Vastapaino. Histoire de la société de l'information
- McKee, Heidi & Porter, James E. 2008. *The Ethics of Digital Writing Research: A Rhetorical Approach*. College Composition and Communication 59 (4), 711.
- Mullen, Brian, Salas, Eduardo & Driskell, James E. 1989. *Saliency, motivation, and artifact as contributions to the relation between participation rate and leadership*. Journal of Experimental Social Psychology 25 (6), 545-559.
- Niiniluoto, Ilkka. 1991. *Informaatio, tieto ja yhteiskunta*. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Opala, Joseph & Boillot, Francois. 1996. *Leprosy among the limba: Illness and healing in the context of world view*. Social Science & Medicine 42 (1), 3-19.
- Otava. 1969. *Otavan iso tietosanakirja: Encyclopaedia Fennica. 1-10*. Helsinki: Otava.
- Page, Robert M. 1984. *Stigma*. London: Routledge & Kegan Paul. Concepts in social policy 2
- Perm, David L., Chamberlin, Cliff & Mueser, Kim T. 2003. *The Effects of a Documentary Film About Schizophrenia on Psychiatric Stigma*. Schizophrenia Bulletin 29 (2), 383-391.
- Peräkylä, Anssi. 2000. *Sairaus, puhe ja vuorovaikutus*. Teoksessa *Terveys sosiologian suuntauksia*, (toim.) Kangas, Ilka, Karvonen, Sakari & Lillrank, Annika. Helsinki: Gaudeamus.

- Price, Gregory N., Darity Jr, William A. & Headen Jr, Alvin E. 2008. *Does the stigma of slavery explain the maltreatment of blacks by whites: The case of lynchings.* Journal of Socio-Economics 37 (1), 167-193.
- Puhl, Rebecca & Brownell, Kelly D. 2003. *Ways of coping with obesity stigma: review and conceptual analysis.* Eating Behaviors 4 (1), 53-78.
- Reaves, Shiela, Hitchon, Jacqueline Bush, Park, Sunq-Yeon & Yun, Gi Woong. 2004. *If Looks Could Kill: Digital Manipulation of Fashion Models.* Journal of Mass Media Ethics 19 (1), 56-71.
- Reis, Harry T., Wheeler, Ladd, Spiegel, Nancy & Kernis, Michael H. 1982. *Physical attractiveness in social interaction: II. Why does appearance affect social experience?* Journal of Personality and Social Psychology 43 (5), 979-996.
- Reuter, Anni & Kyntäjä, Eve. 2006. *Kansainvälinen avioliitto ja stigma.* Teoksessa *Ylirajainen kulttuuri: Etnisyys suomessa 2000-luvulla*, (toim.) Martikainen, Tuomas. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Rheingold, Howard. 2002. *Smart mobs: the next social revolution.* Cambridge, MA: Basic Books.
- Riihinen, Olavi. 1990. *On development of the concept 'marginalization'.* Teoksessa *Exclusion in the cities in Britain and in Finland*, (toim.) Gordon, Douglas & Riihinen, Olavi. Helsinki: Helsingin yliopisto Sosiaalipolitiikan laitos.
- Saarikoski, Petri. 2004. *Koneen lumo: mikrotietokoneharrastus Suomessa 1970-luvulta 1990-luvun puoliväliin.* Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja, ISSN 1457-6899; 83
- Sanders, Clinton R. 1988. *Marks of Mischief.* Journal of Contemporary Ethnography 16 (4), 395-432.
- Sheldon, K. & Caldwell, L. 1994. *Urinary Incontinence in Women: Implications For Therapeutic Recreation.* Therapeutic Recreation Journal 28 (4), 203-212.
- Smith, Greg. 1999. *Introduction: interpreting Goffman's sociological legacy.* Teoksessa *Goffman and social organization: Studies in a sociological legacy*, (toim.) Smith, Greg. New York: Routledge.
- Solove, Daniel J. 2007. *The future of reputation: gossip, rumor, and privacy on the Internet.* New Haven: Yale University Press.
- Spicker, P. 1984. *Stigma and social welfare.* Kent: Croom Helm.
- Stapel, Diederik A. & Lindenberg, Siegwart. 2011. *Coping with Chaos: How Disordered Contexts Promote Stereotyping and Discrimination.* Science 332 (6026), 251-253.
- Sweetman, Paul. 1999. *Anchoring the (Postmodern) Self? Body Modification, Fashion and Identity.* Body & Society 5 (2-3), 51-76.
- Takahashi, K. 2008. *Epilepsy Research Progress.* New York: Nova Science Publishers.
- Urry, John. 2007. *Mobilities.* Cambridge: Polity.
- Vance, Ronald & Denham, Sharon. 2008. *HIV/AIDS related stigma: Delivering appropriate nursing care.* Teaching and Learning in Nursing 3 (2), 59-66.
- Wasserstein, Bernard. 2007. *Barbarism and civilization: a history of Europe in our time.* Oxford: Oxford University Press.

